

STREDOVEKÝ TESÁK Z PEZINKA

PAVEL HABÁŇ

Stredoveký tesák, podobne ako uhorská šabľa z 15. storočia (Habáň 2005, 247 a n.), patrí k najzaujímavejším archeologickým nálezom z oblasti historických zbraní. Jednak svojou nezvyčajnou konštrukciou, jednak, nie práve častým, výskytom na našom území, aj keď sa v tejto časti strednej Európy tesák objavuje už v období 10.–12. storočia.

V roku 2004 sa do zbierok Mestského múzea v Pezinku dostal železný tesák, ktorý náhodne našli na jednom z výbežkov Kolárskeho vrchu nad Cajlanskou (Hrubou) dolinou, ležiacom v katastri mesta Pezinok, časť Cajla.

Opis

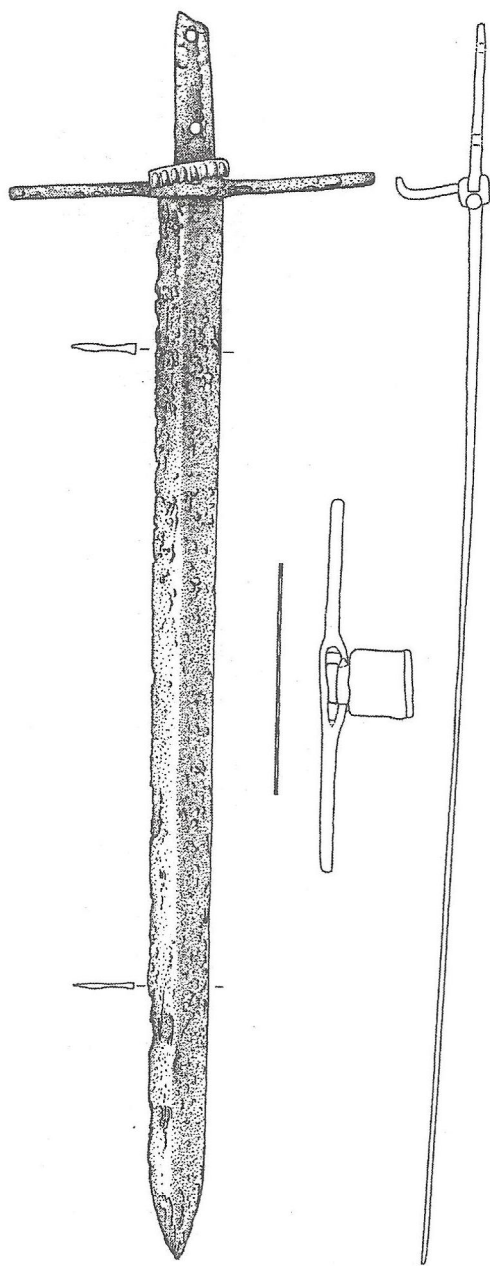
Železný tesák s rovnou, jednostranne ostrenou čepelou so širokým výbrusom, prechádzajúcou v trň rukoväte s dvomi otvormi pre nity, ktorými sa pripevnili drevené črienky. Krížová záštita – jednoduchá priečka v strede s mušľou (vyhnutý kanelovaný plechový plátik). Hlavica sa nezachovala.

Rozmery: celková dĺžka zbrane: 81 cm, dĺžka čepele: 70 cm, dĺžka priečky: 24 cm, šírka čepele pri koreni: 4,5 cm. Predmet je značne skorodovaný, čo zodpovedá archeologickému nálezu.

Uloženie: Mestské múzeum v Pezinku (obr. 1).

Z typologického hľadiska je však u nás jeho zaradenie trochu problematické (na Slovensku oficiálna typológia ani terminológia historických zbraní neexistuje) a ani v iných európskych krajinách nie je jednotné. Medzi tesáky totiž patrí široká škála zbraní, tieto majú u rôznych národov rôzne pomenovanie aj zaradenie, či už podľa tvaru alebo pôvodu. Čo je pre nás tesák, môže byť pre iných meč. Napríklad rovnaký typ stredovekého tesáku (pre nás), ktorý sa v Nemecku označuje ako *Lang Messer* (dlhý nôž) sa vo Veľkej Británii nazýva ako *Hunting sword* (poľovnícky meč). Zaujímavosťou je, že jeden typ tesáka objavený a doložený v Čechách na konci 14. storočia tzv. *česká šabľa*, od 15. storočia už s používaným názvom *tesák*, priamo ovplyvnil názov takejto zbrane aj v iných európskych jazykoch – *Dussack*, *Duseghe*, *Dosak*, *Thesack*, *Dissak* a.i. (viď Leonid Křížek, In: *Střelecký magazín*, 1989). Išlo o jednoduchú krátku zakrivenú zbraň vykovanú z jedného kusu železa, pričom rukoväť vychádzala priamo z čepele a na konci sa stočila do akéhosi záštitného oblúku.

V zásade za tesák považujeme zbraň, ktorá je kratšia ako meč alebo šabľa, s rovnou či mierne zahnutou čepelou s ostrím prevažne na jednej strane. Podľa jedného z najväčších európskych odborníkov na chladné zbrane, nemeckého bádateľa a autora mnohých odborných publikácií H. Seitzu má tesák svoj prapôvod v germánskom, resp. severoeurópskom *saxe*, čo je jeden z typov noža z čias sťahovania národov. Išlo o jednosečný exemplár podobný nožu, s rukoväťou s drevenými črienkami, prichytenými k trňu nitmi. Pôvodne slúžil ako nástroj aj ako poľovnícka či bojová zbraň. Neskôr, v období stredoveku ho používala sedliacka domobrana. Spočiatku ešte postrádal záštitné prvky na rukoväti, postupne sa

Pezinok, okr. Pezinok, časť Cajla, Kolársky vrch.
Stredoveký tesák

z neho však vyvinula kratšia jednosečná zbraň, podobná meču, už s jednoduchou záštitnou priečkou, so silnejšou, rovnou či mierne zahnutou čepeľou, dlhou 40 – 65 cm. (Práve exempláre so zahnutou čepeľou, ktoré sa podobajú skôr na šabľu naznačujú aj východné vplyvy, pôsobiace na ich ranný vývoj). Mnoho tesákov so zahnutou čepeľou sa ešte dnes priraduje k šabliam, od ktorých sa však líšia svojou rukoväťou, postrádajúcou záštitný oblúk, list či náznak koša. Tak isto sa celý rad tesákov priraduje k mečom, s ktorými má síce podobnú rukoväť a často i krížovú záštitu, no odlišná je dĺžka čepele a jej prevažne jednostranne brúsené ostrie.

V 15. – 16. storočí bol v Nemecku rozšírený tzv. *Lang Messer* či *Grosse Messer*, ktorý je veľmi podobný nášmu exempláru. Používal sa ako bojová aj ako poľovnícka zbraň, ktorá slúžila ešte aj ako výcviková zbraň pre šerm. Z tohto typu sa čoskoro vyvinul tesák, ako ho už poznáme z bohatého ikonografického materiálu. Stal sa pobočnou zbraňou fyzilierov, muškétierov, granátnikov a pionierov (ženistov) takmer všetkých armád. Takéto vojenské tesáky existujú popri pechotnej šabli od 17. storočia. Majú väčšinou rovnú čepeľ, často na chrbáte s pílkou. Ich rukoväte sú osadené drevenými, rohovinovými alebo kostenými črienkami.

Vzormi pre vojenské tesáky rôznych armád (pruskej, ruskej, rakúskej i talianskej) najmä v 1. polovici 19. storočia sa stávajú francúzske zbrane, inšpirované rímskym mečom *gladius* s masívnou mosadznou rukoväťou. Postupne sa tesáky rozšírili aj ako zbrane námorných kadetov a poddôstojníkov (napríklad v britskom námorníctve). Napokon krátke palubné zbrane vojenského námorníctva rôznych krajín, často deklarované vo vojenských predpisoch ako šable, sú vlastne tiež tesáky. Medzi tesáky tak môžeme pre svoj charakter zaradiť aj *jatagan* alebo *kindžal*. Obe tieto zbrane majú síce orientál-

rované vo vojenských predpisoch ako šable, sú vlastne tiež tesáky. Medzi tesáky tak môžeme pre svoj charakter zaradiť aj *jatagan* alebo *kindžal*. Obe tieto zbrane majú síce orientál-

ny pôvod, no našli svoje uplatnenie v európskych armádach. Jatagan má charakteristicky esovito zahnutú čepeľ s jednostranným ostrím na vnútornej strane a kostenú, na konci rozvidlenú rukoväť. Býval aj bohato zdobený striebornými plieškami, farebnými sklíčkami, polodrahokami i goralmi. Používal sa bežne na Balkáne v 18. a 19. storočí, a okolo roku 1900 bol dokonca oficiálne zavedený ako vojenská zbraň rakúsko-uhorskej armády pre Dalmátsku domobranu. Podobný je aj osud ruského *kindžalu*, ktorý sa z tradičnej zbrane kavkazských národov stal vojenskou predpisovou pobočnou zbraňou vz. 1912, určenou pre delostrelcov, vozatajov a príslušníkov pomocných jednotiek. Zbraň má obojstranne brúsenú zahnutú čepeľ, rukoväť v tvare písmena „I“ s drevenými črienkami, pripevnenými k trňu rukoväte masívnymi mosadznými nitmi.

LITERATÚRA

HABÁŇ, P. 2005: Šabľa uhorského typu z 15. storočia. Zbor. SNM XCIX, Arch. 15, s. 247– 250.
SEITZ, H. 1965: Blankwaffen I – II. Braunschweig.

EIN MITTELALTERLICHER DUSSACK AUS PEZINOK

PAVEL HABÁŇ

Der mittelalterliche Dussack, ähnlich wie der ungarische Säbel aus dem 15. Jahrhundert (Habáň 2005), gehört zu den interessantesten archäologischen Funden im Bereich der historischen Waffen. Im Jahre 2004 gelangte in die Sammlungen des Stadtmuseums in Pezinok ein eiserner Dussack, gefunden zufällig auf einem der Ausläufer des Kolársky Hügels über dem Cajlanská (Hrubá) Tal im Kataster der Stadt Pezinok, Ortsteil Cajla.

Die Waffe hat eine gerade, einseitig geschärfte Klinge mit breitem Schliff, übergehend in einen Griffdorn mit zwei Öffnungen für Nieten, mit denen die hölzernen Griffbeläge befestigt wurden. Kreuzförmige Parierstange – einfaches Querstück mit einer Muschel in der Mitte (durchbogene kannelierte Blechplatte). Der Kopf ist nicht erhalten. Die Gesamtlänge der Waffe: 81 cm, Länge der Klinge: 70 cm, Länge der Parierstange: 24 cm, Breite der Klinge an der Basis: 4,5 cm. Der Gegenstand ist ziemlich korrodiert, was einem archäologischen Fund entspricht (Abb. 1).

Aus typologischer Sicht ist dessen Klassifikation bei uns jedoch ein bisschen problematisch (in der Slowakei existiert keine offizielle Typologie und Terminologie von historischen Waffen) und auch in anderen europäischen Ländern ist es nicht einheitlich. Zu den Dussacken gehört nämlich eine breite Skala von Waffen, diese haben bei verschiedenen Nationen unterschiedliche Benennung sowie Eingliederung, ob nach der Form oder Herkunft. Was in der Slowakei Dussack ist, kann für die anderen ein Schwert sein. Z. B. einen identischen Typ von mittelalterlichem Dussack, der sich in Deutschland *Langmesser* nennt, bezeichnet man in Großbritannien als *hunting sword* (Jagdschwert).

Im Grunde bezeichnen wir als Dussack eine Waffe, die kürzer als ein Schwert oder Säbel ist, mit gerader oder leicht gekrümmter Klinge vorwiegend mit einseitiger Schneide. Nach einem der größten europäischen Experten auf Kaltwaffen, dem deutschen Forscher

und Autor von vielen Fachpublikationen H. Seitz (1965) hat der Dussack seinen Ursprung in germanischem, bzw. nordeuropäischem *Sax*, d. h. einem von den Messertypen aus der Völkerwanderungszeit. Es handelte sich um einschneidiges Exemplar ähnlich dem Messer, mit Griff mit Holzbelägen befestigt zum Griffdorn durch Niete. Ursprünglich diente er als Werkzeug sowie Jagd- oder Kampf-Waffe. Später im Mittelalter hatte ihn die Bauernlandwehr benutzt. Am Anfang hatte er noch keine Querelemente am Griff, allmählich entwickelte sich jedoch aus ihm eine kürzere einschneidige Waffe ähnlich dem Schwert, bereits mit einer einfachen Parierstange, mit stärkerer, gerader oder leicht gekrümmter, etwa 40-65 cm langer Klinge (gerade die Exemplare mit gekrümmter Klinge, die eher einem Säbel ähneln, deuten auch östliche Einflüsse auf deren Frühentwicklung an). Viele Dussacke mit gekrümmter Klinge werden heute noch zu den Säbeln gereiht, von denen sie sich jedoch durch ihren Griff unterscheiden, der keinen Schutzbogen, Blatt oder keine Andeutung vom Korb hatte. Gleichmaßen wird eine ganze Reihe von Dussacken zu den Schwertern gereiht, denen sie zwar durch einen ähnlichen Griff und oft auch eine kreuzförmige Parierstange ähneln, von denen sie sich aber durch eine andere Klingenlänge und deren vorwiegend einseitig geschliffene Schneide unterscheiden.

Im 15. – 16. Jahrhundert war in Deutschland das sog. *Langmesser* oder *Großmesser* verbreitet, das unserem Exemplar sehr ähnlich ist. Es wurde als eine Kampf- sowie Jagd-Waffe benutzt und dazu noch als eine Lehrwaffe fürs Fechten.

Mgr. Pavel Habáň, Záhradnícka 69, 821 09 Bratislava
pavelhaban@zoznam.sk